

лы всех стран, как это было во времена СССР? Да, Россия вполне могла бы вернуться к временам «дотирования» республиканских экономик. Например, снова покупать грузинские вина, «Боржоми», украинские сало, мясо, молоко. Но в таком случае ни у Киева, ни у Тбилиси не будет должной мотивации расширять свои рынки сбыта, работать над качеством товаров, чтобы выйти на новые уровни торговли. В конечном итоге, при старой модели все постсоветское пространство продолжало бы вариться в собственном «соку». И всегда нужно помнить важный нюанс: ресурсы под экстенсивное развитие давно исчерпаны. На постсоветском пространстве нужно искать новые форматы взаимодействия.

Грузия, например, основным уроком из постсоветской «перестройки» вынесла способность найти альтернативные рынки. Теперь Тбилиси может позволить себе занимать в переговорах с Москвой по «Боржоми» стойкую позицию. Основным уроком для Украины, по-видимому, должна стать способность к энергосбережению и переход к новой энергетической политике. Как ни крути, но перспективы бизнеса на транзитной «трубе» заканчиваются.

Россия, в свою очередь, выстраивая свои евразийские мосты в сопряженные культурно-цивилизационные пространства, постаралась максимально обезопасить себя на случай каких-либо сдерживаний в свой адрес. Так, сдерживание Грузии обеспечивается за счет прямого военного присутствия РФ в Абхазии и Южной Осетии. Без Абхазии Грузия далеко от Евразии не убежит и, тем более, не способна представлять угрозу интересам РФ. В отношении Украины Москве не пришлось прибегать к столь крайним мерам, здесь наблюдается сдерживание иного плана – через крупный капитал, прочно привязанный к рынкам на евразийском пространстве. В целом, перед всеми тремя державами – Украина, Россия, Грузия – стоит общая задача – перейти от экстенсивного к интенсивному развитию, от сырьевой экономики к «экономике знаний». Что касается перспектив, евразийское пространство будет формироваться еще длительный срок.

Таким образом, сделаем выводы: 1. Украина и Россия подошли к рубежной точке своих отношений – необходимости перейти к интенсивному развитию, углубиться во внутренние реформы в поисках собственной «точки опоры». Складывающиеся тенденции ведут к тому, что влияние РФ в Украине будет сведено к минимуму. Почти точно так же, как это сейчас наблюдаем в грузино-российских отношениях. 2. Евроинтеграция как стратегия развития Украины будет сохранена. Суть замысла в том, что Украина – европейская страна, устремленная на Запад, но имеющая прочные основы на Востоке. 3. Украина в своем развитии проходит путь, который несколько ранее уже успешно освоила Грузия. Киев и Тбилиси, хотя и двигаются в разных геополитических направлениях, но повязаны одной незримой нитью.

P.S. В завершение о метаморфозах, вынесенных в начало этой статьи. Дивные превращения еще не закончились, окончательный расклад не сформировался. Виктор Янукович сначала постепенно «мимикрировал» в Виктора Ющенко, затем – стали просматриваться черты Михаила Саакашвили. Впереди следующая стадия – «нерукопожатость», Рубиконом к которой станет новая «газовая война»...

*Качахидзе Д.М.
м. Харків, Україна*

**ДО ПРОБЛЕМИ ІСТОРІОГРАФІЇ ДРУКОВАНОЇ ПРОПАГАНДИ
ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Відомо, що періодична преса є невід'ємним елементом історичного життя суспільства і держави. Вона розвивається разом з громадським життям, нерозривно пов'язана з нею. Практично всі більш-менш помітні процеси, що відбуваються в суспільстві, знаходять своє відображення на сторінках періодичних видань. Отримання та аналіз збереженої інформації з військової періодичної преси минулих десятиліть не втрачають своєї злободенності і значущості і в XXI столітті – столітті інформаційних технологій.

Осмислення феномена військово-патріотичного виховання за допомогою друкованих видань в роки другої світової війни дає можливість повніше розкрити роль і значення радянської пропаганди і засобів її реалізації в знищенні фашизму.

З урахуванням викладеного актуальним є не тільки вивчення історії друкованої пропаганди, але і об'єктивне дослідження еволюції її структур, соціальних інститутів, правової бази, механізмів їх функціонування, типів і видів пропагандистської продукції.

Аналіз історіографічної літератури з проблеми становлення та еволюції друкованої пропаганди часів другої світової війни показує, що вона постійно перебувала в полі зору вітчизняних дослідників з моменту її зведення в ранг державної політики.

З початком Великої Вітчизняної війни першорядне значення набула історична тематика, пов'язана з необхідністю виховання радянського патріотизму, зміцнення єдності армії і народу, фронту і тилу.

Примітно, що проблема друкованої пропаганди розроблялася і в воєнні роки. Правда, в наявності було явне прагнення поєднати в одне ціле теорію з практикою. У роботах, що вийшли під час війни, присутні і постановка задач [1], і аналіз роботи супротивника на пропагандистському фронті [2] та узагальнення свого досвіду [3].

Інтерес представляє монографія Л.С.Фріда, в якій розглядається культурна робота у Червоній Армії. Зробивши перші в цій області узагальнення, Л.С.Фрід висловила думку, що «велика культурна і політико-просвітницька діяльність Червоної Армії повинна бути предметом самостійного дослідження» [4].

В цілому, видані у воєнний період роботи носили переважно пропагандистський характер. І це одна з особливостей історіографії з даної проблеми періоду Великої Вітчизняної війни. Історична література багато в чому носила роз'яснювальний та коментаторський характер, висвітлюючи діяльність партії та уряду виключно в позитивних тонах. Роботи цього часу відрізняються пафосом і захопленням політичною практикою пропаганди, її успіхами у воєнний час. Серед подібних видань насамперед слід назвати роботи Н.М. Кононихіна, С.І. Жукова, І.І. Гаглова [5]. Аналогічним духом наповнені праці авторів, які звертали увагу на практику фронтових пропагандистів: С. Гершберга, Т.Ф. Новак, С.М. Голякова [6].

Ряд дослідників цього періоду вивчали складові елементи пропагандистської діяльності в роки війни стосовно до конкретних битв і боїв [7], інші цікавилися участю у військових діях письменників і журналістів [8]. В той же час з'явилися і роботи, в яких було дано більш глибокий аналіз пропагандистського напрямку друкованих органів у контексті політичного курсу, який тоді проводився [9].

З другої половини 1950-х років з'явилася велика кількість нових досліджень, які після «хрущовської відлиги» в суспільно-політичному житті країни знову були укладені в суворі рамки партійних ідеологічних вимог. Разом з тим в ці роки розвиток історіографії характеризувався інтенсивним процесом подолання елементів суб'єктивізму і схематизму. Значно розширилася джерельна база, набагато повніше використовувалися архівні матеріали.

Період 80-х років мало чим відрізняється від попереднього за тематикою, але не за змістом праць і публікацій. У зв'язку з різкою зміною політичного курсу та ідеології в країні починаються докорінні зміни в методології, змінюються точки зору на процеси, що відбувалися в країні в 30–40 рр. На цьому етапі історикам була надана можливість

створення більш достовірних наукових досліджень в різних областях історичної науки. Намітилася тенденція більшої зацікавленості вчених в охопленні всього спектру питань, що відносяться до пропагандистської сфери. У цей час збереглися вже апробовані напрямки дослідницького інтересу в роботах А.Л. Мішуріса, І.І. Саченко, Н.П. Попова, Н.А. Горохова, Я.Н. Засурского [10]. Поряд з цим простежується наполеглива спроба вивчення впливу на пропаганду ідеологічних чинників. У цьому сенсі прикладом служать роботи Н.І. Кондакова, Г.А. Комкова та інших [11]. Слід зазначити також, що сам процес побудови пропагандистської роботи розглядався ширше, ніж це робилося раніше, більше враховувалися її психологічні, моральні та інші аспекти, а також контрпропагандистські завдання. У даному відношенні інтерес представляють видання таких авторів як Е.А. Блажнов, В.Д. Миколаїв, Д.А. Волкогонов [12].

Окремі дослідники з даного напрямку присвятили свої роботи поглибленному розгляду конкретних сторін радянської пропаганди. Наприклад, В.Н. Лунев займався обґрунтуванням ролі партії в організації і проведенні пропаганди в роки війни, а Д.А. Волкогонов і Ю.В. Басістов – перевагами радянської пропаганди на основі використання перевірених і достовірних матеріалів [13]. В.М. Какурін загострив увагу на структурній побудові пропагандистських органів у збройних силах, цілях і завданнях їх діяльності [14].

Нарешті, підтвердженням факту постійного інтересу з боку науковців до проблем пропаганди є регулярна поява нових спроб їх дослідження в дисертаційних роботах [15].

В цілому аналіз історіографії військово-патріотичної друкованої пропаганди в роки другої світової війни показує, що вивчення процесу становлення та розвитку пропагандистських і інформаційних армійських структур пройшло досить складний шлях розвитку. Роботи, які були видані в радянські роки, випробовували на собі вплив пануючої ідеологічної доктрини, тим не менш внесли істотний внесок у вивчення даної проблеми. Їх автори зробили все можливе для накопичення історичних знань для наступних поколінь.

Список літератури: 1. Пузин А.О. О некоторых задачах печати в дни Отечественной войны. – Москва, 1942.; Сделать фронтовую печать важнейшим центром политическо-й работы // Красная звезда. – 1943. – 30 мая. 2. Трайнин И.П. Механизм немецко-фашистской диктатуры. – Ташкент, 1942. 3. Родионов В. Газета освобожденного района. – Ростов-на-Дону, 1944. 4. Фрид Л.С. Очерки по истории и развития политико-просветительной работы в РСФСР (1917–1929 гг.) Л, 1941. 5. Кононыхин Н.М. Партийная и советская печать в период Великой Отечественной войны. – Москва, 1960.; Жуков С.И. Фронтовая печать в годы Великой Отечественной войны. – Москва: Изд-во МГУ, 1968.; Гаглов И.И. О деятельности Совета военно-политической пропаганды в годы Великой Отечественной войны // Вопросы истории КПСС. – 1977. № 12. 6. Гершберг С. Завтра выходит газета. – Москва, 1966.; Новак Т.Ф. Пароль знают немногие. – Москва, 1966.; Голяков С.М. Война без выстрелов. – Москва, 1968. 7. Смирнов А., Горохов Н. Фронтовая печать в битве за Москву // Военно-исторический журнал. – 1972. № 1. 8. Гордон М. Звала на подвиги строка: Писатели во фронтовой газете «На страже Родины» // Нева. – 1973. № 11.; Дангулов С. Корреспонденты и война: страницы воспоминаний // США: экономика, политика, идеология. – 1975. № 5.; Мусьяков П. Писатели на фронте в годы Великой Отечественной войны. – Москва, 1977. 9. Беглов С.И. Монополия слова. – Москва, 1972.; Артемов В.Л. По тылам психологической войны. – Москва, 1973.; Власов Ю.М. Пропаганда за фасадом новостей. – Москва, 1976. 10. Мишурис А.Л. Советская публицистика в годы Великой Отечественной войны. – Москва, 1980.; Саченко И.И. Война и публицистика. – Минск, 1980.; Попов Н.П., Горохов Н.А. Советская военная печать в годы Великой Отечественной войны. – Москва, 1981.; За-

сурский Я.Н. Роль средств массовой информации в борьбе за мир // Вестник Московского университета. Серия журналистика. – 1984. № 10. 11. Кондаков Н.И. Идеологическая победа над фашизмом (1941–1945). – Москва, 1982.; Комков Г.А. На идеологическом фронте Великой Отечественной войны. – Москва, 1983. 12. Блажнов Е.А. Пропаганда и журналистика. – Москва, 1982.; Николаев В.Д. Генераторы дезинформации. – Москва, 1984.; Волкогонов Д.А. Психологическая война. Москва, 1984. 13. Лунев В.Н. Деятельность Коммунистической партии по организации и ведению контрпропаганды в Красной Армии в годы Великой Отечественной войны (1941–1945) // Сборник научных статей. № 31. – Москва, 1986.; Волкогонов Д.А. Оружие истины. – Москва, 1987.; Басистов Ю.В. На языке правды. – Москва, 1985. 14. Какурин В.М. Система, задачи и организация контрпропаганды в Вооруженных Силах СССР. – Москва, 1987.; Юденков А.Ф. Оружие контрпропаганды. Советская пропаганда среди населения оккупированной территории СССР. 1941–1944. – Москва, 1988.; Юденков А.Ф. Политическая работа партии среди населения оккупированной территории (1941–1944). – Москва, 1997. 15. Романов И.М. «Фронтная печать в первый период Великой Отечественной войны (июнь 1941 – ноябрь 1942 гг.)»: дисс...канд. ист. наук. М., 1955.; Горбачев В.С. «Армейская печать – мощное оружие Коммунистической партии в патриотическом воспитании Советских воинов (1944 г.)»: дисс...канд. ист. наук. Харьков, 1959.; Жуков С.И. «Фронтная печать в период завершающих побед Советской армии в Великой Отечественной войне (1944–1945 гг.)»: дисс...канд. ист. наук. М., 1963.; Досталко Н. «Газета «Звезда» в годы Великой Отечественной войны (июнь 1941 – май 1945 гг.)»: дисс...канд. ист. наук. Минск, 1967.; Горохов Н.А. «Фронтная печать и ее роль в идейно-политической и военно-организаторской работе партии в период разгрома немецко-фашистских войск под Москвой»: дисс...канд. ист. наук. М., 1968.; Попов Н.П. «Советская военная печать в годы Великой Отечественной войны. (Опыт фронтовых и армейских газет 1941–1945 гг.)»: автореферат дисс... докт. ист. наук М., 1972.; Рыбников В.В. «Роль военной печати в воспитании советских воинов в духе пролетарского интернационализма на завершающем этапе Великой Отечественной войны. (1944 – май 1945 гг.). На материалах 1, 2, 3, 4 Украинских и 1, 2 Белорусских фронтов»: дисс...канд. ист. наук. М., 1973.; Таболкина Н.М. «Роль партийной печати в организации народной войны в тылу вражеской армии 1941–1944 гг. (На материалах Ленинградской, Псковской и Новгородской областей)»: дисс...канд. ист. наук. Л., 1974.; Мигрин Г.П. «Военная печать периода Великой Отечественной войны как источник при изучении опыта партийно-политической работы в действующей армии»: дисс...канд. ист. наук. Киев, 1980.; Ермолова В.И. «Листовки партизан и подпольщиков периода Великой Отечественной войны как исторический источник. 1941–1944 гг.»: дисс...канд. ист. наук. Минск, 1993.; Широкопад И.И. «Центральная периодическая печать СССР в годы Великой Отечественной войны (1941–1945 гг.)»: автореферат дисс. докт. ист. наук, 2002.; Срибная Т.А. «Военно-патриотическая печатная пропаганда в предвоенные годы и во время Великой Отечественной войны»: автореферат дисс... канд. ист. наук. Пятигорск, 2005.; Акулов А.А. «Формирование и деятельность военных учреждений культуры и органов печати в войсках Дальневосточного военного округа 1922–1945 гг.»: автореферат дисс... канд. ист. наук. Хабаровск, 2007.

*Леонов М.Я.
г. Харьков, Украина*

**СОЧИНЕНИЯ КНЯЗЯ ВЛАДИМИРА МОНОМАХА КАК ИСТОЧНИК
ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ ВОСТОЧНОСЛАВЯНСКОЙ ЦИВИЛИЗАЦИИ**